

A Pszichiátriai Múzeum gyűjteménye

Az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet 1860–68 között épült, eklektikus épületegyüttese alapítása óta számos értékes képzőművészeti alkotás és műegyüttes otthona. 1912–13-ban a kórház felújítása adott alkalmat a katolikus kápolna festészeti dekorációinak elkészítésére, amelyre a gödöllői művésztelep alapító mestere, Nagy Sándor kapott megbízást. Ugyancsak az ő tervei alapján kivitelezte a híres üvegművész, Róth Miksa a kápolna hat méter magas dekoratív üveglakait. A magyar szecessziós művészet e párját ritkító együttesét azonban a 70-es években megsemmisítésre ítélték és a falképeket lefestették. A kórház Pro Traditione et Evolutione Alapítványa, valamint a Nyék-Kurucles Egyesület hároméves összefogásának köszönhető, hogy a szakszerű restaurálás napjainkra ismét láthatóvá tette a szentély freskóit.

A műemléki architektúra és a dekoráció mellett egy különös gyűjtemény is gazdagítja e nagy múltú kórház kulturális értékeit. Itt talált otthonra a Pszichiátriai Múzeum orvos- és művészettörténeti szempontból egyaránt jelentős gyűjteménye, amelyben a Lipót alapításától eltelt több mint egy évszázad során itt ápolt képzőművészek alkotásai és pszichotikus betegek művei kaptak helyet.

„Hírlapok, folyóiratok és az intézeti könyvtár legnagyobb fokú kihasználásban részesültek az olvasni szerető betegek részéről, zongora, hegedű és más zeneszerek állottak rendelkezésre és szórakoztatták úgy a játszó, mint a hallgató betegeket; a nemesebb szórakozások közül sokan gyakorolták még a rajzolást, festést...” – Az intézet XIX. századi elődje, az Országos Tébolyda számol be így ápoltságai-

nak művészi foglalatosságairól 1895-ös jelentésében. Alig két évtizeddel a kórház egyik másodorvosa, Selig Árpád rendszerezni kezdi betegei képzőművészeti alkotásait, és ezen úttörő munkájával a mai gyűjtemény alapjait teszi le.

Magyarországon a XX. század hajnalán a pécsi elmeclinikán és a Lipótmezőn született először összeállítás a betegek alkotásaiból. Pécssett Reuter Camillo, Budapesten a már említett Selig Árpád elmeorvos szerzett el-évülhetetlen érdemeket a gyűjtési munkában. Selig igazgatói kinevezésével a kollekción az angalföldi kórházba került, ahol Epstein László, Naményi Lajos, Fabinyi Rudolf és Nyirő Gyula közreműködésével gyarapodott tovább, majd Zsakó István elmeorvos gondozta az anyagot. A Magyar El-

meorvosok Egyesülete 1930-ban, Goldberg Márk orvos javaslatára a „Selig Múzeum” nevet adományozta a gyűjteménynek, a Budapesti Orvosi Ujság pedig 1931-ben a múzeum megnyitásáról tudósított. 1936-ban Zsakó István igazgatósága alatt az anyag ismét visszakerült Lipótmezőre, de a világháború viszontagságai közepette jó néhány értékes alkotásnak nyoma veszett. 1952-ben az egyik padlásfeljáró vakfolyosóján akadtak rá véletlenül az egymásra halmozott, megrongálódott képekre, az egykori gyűjtemény töredékére, és Fekete János orvos személyében három évtizedre lelkes gondozóra talált a válogatás.

A fotóalbumok egy már letűnt világról tanúskodnak: a betegek otthonos kórtermekben gyógyultak, könyvet kötöttek, kertészkedtek és újságot szerkesztettek.

1988 fordulatot hozott a Pszichiátriai Múzeum életébe, december 9-én a „Lipót” fennállásának 120. évfordulóján megnyílt az állandó kiállítás, amit a művek tudományos feldolgozása követett. A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum 1990-ben védetté nyilvánította az anyagot, 2002-ben pedig a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma muzeális gyűjteményként vette lajstromába.

A századforduló idején az európai civilizáció válságát megelőző művészek számára a hagyományos képi tradíciók már nem bizonyultak elegendőnek a kor dekadens életérzései kifejezésére. A szorongás, az elmagányosodás élménye új formákat követelt. Az adekvát kifejezések után kutatók a primitív népek művészete és a népi kultúrák formakincse felé fordultak, de emellett a gyermekrajzok világát és az elmebetegek bizarr látomá-

Nemes Lampérth József. Női akt (1914)

sait is fürkészték. A progresszív művészek újító törekvései találkoztak és összezsengtek a korszak elmekórtánának tudományos kutatásaival, hiszen a pszichiátria ekkor kezdett el intenzíven foglalkozni a primitív népek lélektanával, a gyermeklélektanával, az álom törvényszerűségeivel és az elmebetegek képi megnyilvánulásaival. A terápiás lehetőségeket tágító, a pszichotikusok árnyaltabb diagnózisát segítő vizuális világ kutatása a XIX. századtól számos kollekciónak kialakulását eredményezte. Cesare Lombroso torinói gyűjteménye, az angliai Bethlem Királyi Kórház betegrajztára, August Marie orvos viljejuifi anyaga és Hans Prinzhorn heidelbergi gyűjteménye voltak a legjelentősebbek, és elmekórtani, kultúrtörténeti egyediségének köszönhetően ezek sorába illeszkedik a „lipóti” kollekciónak is.

A 130 festményt és grafikát, valamint számos írásos anyagot bemutató állandó kiállítás reprezentatív válogatást ad a több száz műtárgyat felölelő gyűjteményből. A kórházi tartózkodást megrövidítő gyógyszeres kezelések elterjedése előtt nemritkán évtizedekre, sőt, életfogytiglan tartó itt-létre voltak kárhóztatva a betegek. Paradox módon sokakból éppen ez a bezártság, gyakran maga a betegség váltotta ki a kreativitást. Az átélt szenvedés megdöbbentő erejű képek sorával szembeállítja a látogatót. A művek kiválasztásakor évtizedekre visszamenően mindig elsőrendű szempont volt az esztétikai értékek figyelembevétele, noha az alkotók többsége nem volt hivatásos művész. Az önarcképét festőművészi attitűddel megjelenítő jogász beteg, László Sándor a 20-as években

nagyszabású vásznai során örökölte meg a betegeket gyöttrő látomásokat. A „Marsbéli táj” alkotója paranoiás félelemmel tekintett az őt körülvevő világra, míg a „Mária Terézia titka, vagy a véres víz és szétrobbant koponyám” című műnél a képzettársítás szkizofrén zavarán túl a rajz keletkezési idején elterjedt, agyvívzétellel járó

B. J. Marsbéli táj/Marslakók (1928 körül)

A korábban marginális megnyilatkozások sorra elismeréshez jutottak, számos tendencia, törekvés és csoportosulás kapott polgárjogot.

vizsgálati módszerre is utalás történik. Ugyancsak egy konkrét élmény ihlette az agronómus szkizofrén beteget 1945-ben monumentális olajképének elkészítésére. A kezelőorvosának elmondottak szerint egy erdei sétája során látottak, emberi koponyába fészkelte madárfiókkák inspirálták a festésre. „A világ kettősségének illúziós, allegorikus ábrázolása” című művén a természeti tájba illesztett, elmúlásra utaló szimbólumok az élet és a halál örök körforgására utalnak.

A betegképek mellett a gyűjtemény természetesen kiemelt helyet biztosított az itt ápolt hivatásos kép-

zőművészek alkotásainak is. Bártfay József Árpád érzékeny tusrajzai, Zórád Géza naturalisztikus plein-air kompozíciói, Áronson Gábor festő, János kórházi hagyatékából ide került akvarelljei a tanult mesterek műveinek sorát gazdagítják. Az 1922-ben Lipótmezőn ápolt Nemes Lampérth József Párizsban készített Női akt című tusrajza a Pszichiátriai Múzeum gyöngyszeme. A gyűjtemény egyik legizgalmasabb felfedezése Pál István festőművész méltatlanul elfeledett munkássága. A fellejegyzések szerint Pál a kórházban a nagy holland festővel azonosította magát, egy betegtársáról készített portréját „Der ungarische Van Gogh”-ként szignálta. Van Gogh-i reminiscenciákat mutató, Az „Angyal földi Intézet társalgójában biliárdozók” című kompozíciója a Szépművészeti Múzeum „Van Gogh Budapest” című nagyszabású tárlatának magyar festészeti szekciójában kapott helyet 2007-ben. A múzeum Pál István 18 darab képét őrzi.

A szakmai munkát segítő, tudományos igényű gyűjtemény feltételezi a képek mellé csatolható kórrajzok fellelhetőségét is. A régi kórlapok között található többek között Madách Borbála, Vörösmarty Erzsébet, Vaclav Nizsinszkij, Nemes Lampérth József és Gulácsy Lajos kórlapja. Az 1924–32 között ugyancsak itt kezelt Gulácsynak a szájhagyományok szerint számos rajza maradt örökül a múzeumra. A kórrajz tanúsága szerint azonban a súlyosan beteg festő már nem alkotott ebben az időszakban.

A képi anyag mellett dokumentumgyűjtemény teszi teljessé a kollekciónak: Báthori Erzsébet perének latin nyelvű jegyzőkönyve; a „Matyuska-ügy” sajtóvisszhangja; a Szálasi Ferenc elmeállapotát Cél és követelések című politikai röpirata alapján 1939-ben vizsgáló elmeorvosi szakvélemény; dr. Havas Gyula lajstromja az elmebetegségben szenvedő képzőművészekről; írások a magyarországi elmeügy és a „Lipót” történetéről. Az intézet múltját idézik a XIX. századi óbudai címeres téglák, a fehér mázas kandalló, az 1921-ben Jurisics Márton öntötte ércharang és a volt református egyházi felszerelés két ezüsttárgya is. A kórházról fenn-

maradt régi fotóalbumok egy már le-tűnt világról tanúskodnak. Egy olyan korról, amikor a betegek otthonos kórtermekben gyógyultak, jól felsze-relt műhelyekben dolgoztak, bútoro-kat faragtak, varrtak, fontak, könyvet kötöttek, kertészkedtek és újságot szerkesztettek, mindennapi munká-jukat folytatták tovább a külvilágtól elzárta falai között.

Az egymástól távol eső tudomá-nyok képviselői egyaránt feldolgozás-ra érdemes anyagra lelhetnek a Pszi-chiátriai Múzeum falai között. A mű-vészettörténészek sok esetben ma már csak itt fellelhető művek, dokumentu-mok alapján indulhatnak el egy-egy alkotói pálya feltérképezésére. A pszi-chiáter, pszichológus szakemberek számára pedig hozzáférhetővé válnak a különböző kórformák képi, vizuális lenyomatai.

A pszichiátriai betegek gyógyításá-ban az 1960-as évektől egyre nagyobb szerepet kapott a vizuális kifejezések támogatása. A kreatív terápiaik gyógyí-tó hatású foglalkozásai, a festés, a raj-zolás, a mintázás eszközt adnak a bete-geknek szavakkal már nem megfogal-mazható élményeik kifejezésére. A megtalált kommunikáció lehetősége, a feszültség csökkentésén túl, a kreativi-tás felszabadító élményével segíti az alkotók önértékelésének erősödését, és támogatja társadalmi beilleszkedésü-ket. Az itteni műhelymunkák, leg-utóbb a kerámiastúdió jelesebb darab-

L. T. „Felatti”. A világ kettőségének illúziós, allegorikus ábrázolása (1945)

jai folyamatosan gyarapították a Pszi-chiátriai Múzeum anyagát.

A kollekció híre az utóbbi évtized-ben áttörni látszott a kórház elrekesztő falait. Ez részben a művészet fogal-mi határait tágító szemlélet- és érték-váltásnak is köszönhető volt, amely Magyarországon is egyre inkább érez-tette hatását. A folyamatot kiállítások, művészeti vásárok, aukciók és publi-kációk sora segítette szerte a világban, és hazánkban oroszlánrészt vállalt benne a kórház művészetterápiás alkotásait rendszeresen bemutató Tárt-

Kapu Galéria is. A korábban marginá-lis megnyilatkozások sorra elismerés-hez jutottak, számos tendencia, törek-vés és csoportosulás kapott polgárjo-got. A naiv és a primitív művészek, a transzban alkotó médiumok, a vizio-nárius művészek csakúgy, mint az au-todidakta festők, a börtönlakók, a graffitikészítők vagy a pszichotikus alkotók, akikkel az úgynevezett „out-sider art” bevonult a nagy múzeumok falai közé is. Az elnyert művészi stá-tus jótékonyan hat vissza a beteg alkotókra. A feljűk irányuló félelmek, el-utasítások feloldódhatnak, megszűn-tetve a korábbi kirekesztéseket.

Az Országos Pszichiátriai és Neuro-lógiai Intézet felszámolásra kerül és az intézet keretei között működött Pszi-chiátriai Múzeum sorsa is kérdésessé vált. Muzeális-védett gyűjteményi stá-tusa megvédi ugyan a megsemmisülés-től, de a jelenlegi helyén betöltött többfunkciós feladatát többé már nem fogja ellátni. Amennyiben bezsúfoló-dik egy raktárba, akkor menthetetlenül kikerül a kutatás látóköréből, a szakma és a közönség érdeklődésének homlok-teréből, és nem lesz tovább részese a gyógyító terápiaiknak sem.

A Nyíró Gyula Kórház, a Semmelwe-is Egyetem, a pécsi Janus Pannonius Mú-zeum és a Magyar Tudományos Akadémia művészeti gyűjtemé-nye jelezte befogadó szándékát.

Plesznivy Edit

Pál István. Az Angyalföldi Intézet társalgójában biliárdozók (1929)

